

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 3 . Sayı 6. Güz 2007

İlk Osmanlı Parlamentosu-Meclis-i Umumî- ve Etnik Yapısı

Uğur ÜNAL

Gazi Üniversitesi

ÜNAL, Uğur, İlk Osmanlı Parlamentosu-Meclis-i Umumî-ve Etnik Yapısı. *CTAD* Yıl 3, Sayı 6 (Güz 2007), 5-26.

Osmanlı Devleti'nde 23 Aralık 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsisi, parlamenter sisteme geçişi ifade ederken aynı zamanda "Meşrutiyet" devrinin başlangıcı olmuş ve 1908'e kadar olan otuz iki yıllık süreç I. Meşrutiyet dönemi diye anılmıştır. Bununla birlikte iki dönem faaliyet gösteren I. Meşrutiyet parlamentosunun toplam hizmet süresi 165 gündür. 20 Mart 1877'den 28 Haziran 1877'ye kadar 101 gün devam eden Birinci Meclis-i Mebusan'da 69'u Müslüman ve 46'sı gayrimüslim toplam 115 mebûs ve 32 âyân üyesi; 13 Aralık 1877'den 14 Şubat 1878 tarihine kadar 64 gün süren İkinci Meclis-i Mebusan'da 48'i Müslüman ve 37'si gayrimüslim toplam 85 mebus ve 41 âyân üyesi görev almıştır. Osmanlı Devleti'nde geçici bir talimât ile seçimler tamamlandığı için mebus oranları, genel olarak nüfusu yansıtmamış ve gayrimüslimleri memnun edecek bir tablo ortaya çıkmıştır. Meclis'te Müslümanların yanında gayrimüslim unsurların etnik oranlama yapılsa Türk olmayan unsurların hayli yüksek bir oranda temsil edilmesi dikkat çeker. Bu yüzden ilk Türk parlamentosunun kapatılmasında 93 Harbi'nden daha etkin bir gerekçe vardır ki, o da bu Meclis'in Türklerin aleyhinde oluşan etnik yapısıdır.

Anahtar Kelimeler: Kanûn-ı Esâsî, 1876-1877 Seçimleri, Meclis-i Umûmî, Sultan II. Abdülhamid.

ÜNAL, Uğur, The First Ottoman Parliament-Meclis-i Umumî- and its Ethnic Structure. *CTAD* Year 3, Number 6 (Fall 2007), 5-26.

The Declaration of the First Ottoman Constitution on 23 December 1876 was the beginning of the period of Constitutional Monarchy in the Ottoman Empire. The Period of 32 years until 1908 is called as the First Constitutional Monarchy. However, the total active period of this Parliament that experienced two sessions was 165 days. The first Parliament fulfilled its duty from 20th March to 28th June, 1877. This parliament was composed of 115 deputies and 32 senators. 69 members of this parliament were Muslim, 46 members were non-Muslims. The Second Parliament with its 64 working days performed its duty from 13 December 1877 to 14 February 1878. This parliament was composed of 85 deputies and 41 senators. 48 members of

this parliament were Muslims, 37 members were non-Muslims. The number of members in the Parliament did not reflect generally the rate of population and also the picture that was satisfactory for the Ottoman non-Muslim subjects emerged because the election was carried by the provisional order. It was a remarkable fact that the representative ratio of the non-Turkish subjects in the Parliament had a considerable number. So that the most outstanding reason for the closing of the first Turkish Parliament was the ethnic structure that was disadvantageous for the Turks rather than the outbreak of the Ottoman-Russian War in 1877-1878.

Key Words: Kanûn-ı Esâsî (The First Ottoman Constitution), Election of 1876-1877, Meclis-i Umûmî, Sultan Abdulhamid II.

Giriş

1876 Kanûn-ı Esâsisi, Osmanlı Devleti'nde "Meşrutiyet" adıyla yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Bu tarihe kadar siyasî literatürümüzde pek kullanılmayan "meşrutiyet" kavramı, "şart" kökünden gelen "meşrût" kelimesinden türetilmiş, "meşveret"ten "parlamentar sistem"e kadar pek çok manayı karşılamıştır. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "meşrutiyet" kavramı, hükümdarın mutlak otoritesinin sınırlandırılması ve şarta bağlanması olarak anlaşılmış; "anayasalı ve meclisli saltanat-hilâfet rejimi" karşılığında kullanılmıştır.¹ I. Meşrutiyet, ilk anayasanın ilân edildiği 23 Aralık 1876 ile meclisin tatil edildiği 14 Şubat 1878 tarihleri arasındaki on üç-on dört aylık devreyi kapsamakla birlikte; I. Meşrutiyet dönemi denildiğinde, II. Meşrutiyet'in ilânı, 1908 yılına kadar olan otuz iki yıllık süreç de kastedilmektedir.

Kanûn-ı Esâsî'ye Göre Meclis-i Umûmî'nin Yapısı

Osmanlı Devleti'nde uzun bir ilgi ve tartışma sürecinin ürünü olan ancak II. Abdülhamid'in 23 Aralık 1876 (7 Zilhicce 1293) tarihli hattı ile yürürlüğe girebilen 119 maddelik Kanûn-ı Esâsî, bir anlamda Osmanlı Devleti'nde parlamenter sisteme geçişi ifade etmektedir². Bu ilk Türk anayasası ile açılması kararlaştırılan parlamento (*Meclis-i Umûmî*; *Umûmî Meclis*), padişah açılışını ertelemedikçe ya da oturumu kısaltmadıkça, 1 Kasım'dan 1 Mart'a kadar toplanan Meclis-i Âyân ve Meclis-i Mebûsân'dan oluşturulacaktır (Madde 42-44). Parlamento'nun açılışında padişah, bir önceki ve bir sonraki yılların faaliyet

¹ Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12, s. 31; "Meşrutiyet" kavramı Farsçada da "anayasalı monarşi" anlamıyla yer almış, ancak kök dili olan Arapçada literatüre girmemiştir. M. Şükrü Hanioğlu, "Meşrutiyet", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 29, 2005, s. 388.

² Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, Çev. O. Akınhay, Cilt 2, İstanbul, 2005, s. 167.

ve çalışmalarına dair bir konuşma yaptıktan sonra Umûmî Meclis üyeliğine seçilenler ve atanalar yemin edeceklerdir (Madde 45-46). Umûmî Meclis üyeleri fikir ve düşüncelerinden sorumlu tutulmayacak, ancak herhangi biri Kanûn-ı Esâsî'ye aykırı davranır, hainlik eder veya rüşvet alır ise üyeliği düşecektir (Madde 47-48). İki meclise birden üye olunamayacak, iki mecliste yer alan üyelerin yarısından bir fazlası bulunmadıkça oylamalar başlamayacaktır (Madde 50-51).³

Kanûn-ı Esâsî'ye göre yeni bir kanun hazırlanması veya mevcut kanunlardan birinin değiştirilmesi teklifi, Vükelâ Heyeti'ne ve Âyân ile Meclis-i Mebûsân'a ait olacaktır. Bunun için sadrâzam aracılığı ile padişah'tan izin alınacak, irâde çıkar ise ilgili dâirelerin vereceği izahlar üzerine kanun lâyihasının tanzimi Devlet Şûrâsı'na havale olunacaktır (Madde 53). Devlet Şûrâsı tarafından tanzim olunan kanun tasarıları ilk Meclis-i Mebusan sonra da Âyân Meclisi'nde incelenecek, kabul edilir ve padişah da onaylarsa yürürlüğe girecekti (Madde 54). Meclis-i Mebusan ve Âyân Meclisi'nde görüşmeler Türkçe olacaktır (Madde 57).⁴

1876 Kanûn-ı Esâsî ile, Meclis-i Mebusan üyelerinin üçte birini geçmemek koşuluyla, Âyân Meclisi üyelerinin doğrudan doğruya pâdişah tarafından atanması (Madde 60) kararlaştırılmıştır⁵. Âyânlığa seçilmek için itimatlı, devlet hizmetinde başarı kazanmış, tanınmış, 40 yaş ve üzeri olmak şartları koşulmuştur (Madde 61). Âyân üyelerinin aylık ödeneği 10.000 kuruş (Madde 63) olarak belirlenmiştir. Âyân, Meclis-i Mebûsân'dan verilen kanun ve bütçe tasarılarını inceleyerek bunlarda dinî esaslara, padişah hukukuna, hürriyete, anayasaya, devlet bütünlüğüne, memleket güvenliğine, vatan savunmasına ve genel âdâba aykırı bir şey görür ise görüşlerini de belirterek reddedecek yahut düzeltilmesi için Meclis-i Mebusan'a geri gönderecektir. Kabul ettiği tasarıları ise tasdik ederek sadâret makamına arz edecektir (Madde 64).⁶

1876 Anayasası'nda Meclis-i Mebusan üyelerinin durumu da şu şekilde kanunlaştırılmıştır: Elli bin erkek için bir mebus seçilecek, seçim gizli yapılacak, bir kişi hem mebusluk hem de memurluk görevlerini bir arada yürütemeyecektir (Madde 65-67). Osmanlı vatandaşı olmayan, otuz yaşını doldurmayan ve Türkçe

³ *Düstür*, Birinci Tertib, Sene 1299/1882, s. 9-10.

⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 224. Bekir Sıtkı Baykal, "93 Meşrûtiyeti", *Belleten*, Cilt VI, Sayı 21-22, 1942, s. 61.

⁵ M. Akif Aydın, "Kanûn-ı Esâsî", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 24, Ankara, 2001, s. 330.

⁶ *Düstür*, Birinci Tertib, Sene 1299/1882, s. 11-12.

bilmeyenler aday olamayacak, seçim dört yılda bir yapılacaktır (Madde 68-69)⁷. Herhangi bir sebeple meclis feshedilirse o tarihten itibaren en geç altı ay içinde yeni seçimler yapılacak, çeşitli sebeplerle görev yapamayacak mebusların yerine yenileri seçilecek, mebuslardan her birine her yıl içtimâr için 20.000 kuruş maaş ile 5.000 kuruş yolluk verilecektir (Madde 73-76). Mebuslar başkanlık için üç aday gösterecek ve padişah bunlardan birini başkanlığa seçecektir (Madde 77). Meclis-i Mebusan'da müzâkereler açık olarak yürütülecek ancak tekliflere göre özel ve gizli görüşmeler de yapılabilecektir (Madde 78). Meclis, kendisine havale olunacak kanun tasarılarını görüşüp bunlardan maliye ve anayasa ile ilgili maddeleri red veya kabul edebilecek, yahut değiştirebilecektir. Ayrıca devlet bütçesi, burada incelendikten sonra miktarı vükelâ ile birlikte karara bağlanacaktır (Madde 80).⁸

Görüldüğü üzere Kanûn-ı Esâsî'ye göre Osmanlı padişahının geleneksel-mutlak yetkilerinde büyük bir sınırlama söz konusu değildir. Sonuçta meclisi açma-kapama, meclisin süresini belirleme, vekilleri atama ve azletme, barış ve savaş ilân etme, cezaları affetme ve hafifletme gibi birçok salahiyet yalnızca padişaha aitti.⁹ Bu anlamda padişah gerçekte yürütme organının başı, hatta bizzat kendisi idi. Ancak yasama yetkisi, padişah lehine kısmen sınırlandırılmış durumda idi. Yine de yasa teklif yetkisi Vekiller Heyeti'ne ve Meclis-i Umûmî'ye ait olmakla birlikte, önerilen yasaların görüşülmesi ve yürürlüğe girebilmesi için padişah onayına ihtiyaç vardı. Nihayetinde padişahın meclisi toplama ve dağıtma yetkisinin bulunması, Meclis-i Umûmî'ye adeta bir meşveret meclisi görüntüsü vermektedir.¹⁰ Meclis-i Mebusan'a tanınan en önemli hak, yıllık bütçe yasa taslağına padişahın onayına sunulmak üzere son şeklini vermektir. Meclis, yasa taslakları ve değişiklikleri önerilerini görüşebilir ve görüşe sunulan taslakları değerlendirebilir, çeşitli konularda nezaretlerden açıklama da isteyebilirdi.¹¹

Birinci Meclis Üyelerinin Seçimi ve Atamaları

Umûmî Meclisi oluşturan Meclis-i Mebusan'ın açılması için bir an önce seçimlerin yapılması gerekiyordu. Ancak yeterli zaman olmadığından geçici bir

⁷ *Devlet Salnâmesi* [Bundan sonra DS] 1298 (1881), s. 16-17; DS 1299 (1882), s. 17-18; DS 1302 (1885), s. 123-124; DS 1303 (1886), s. 111-112; DS 1319 (1901), s. 44-45; DS 1322 (1904), s. 54-55; DS 1324 (1906), s. 56-57.

⁸ *Düstür*, Birinci Tertib, Scene 1299, s. 12-14.

⁹ Recai G. Okandan, *Amme Hukukumuzun Ana Hatları*, s. 152-154. Engin Akarlı, "II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı", *Osmanlı*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 256.

¹⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 294-295.

¹¹ Akarlı, agm., s. 256.

seçim beyannâmesi hazırlanarak İstanbul ve taşra için farklı seçim usulleri benimsendi.¹² Şöyle ki, 29 Ekim 1876'da İstanbul'da açılacak Umûmî Meclis için gerekli esas ve iç nizamlar belirlenene kadar azalarının seçim ve tayinine dair 7 maddelik bir "Geçici Talimat" hazırlanmıştır. Buna göre meclisin ikili yapısı ve her birinin görevi anayasada olduğu gibi tekrarlanmıştır (Madde 1). Taşrada ahlâklı, dürüst, Türkçe bilen, az çok emlak sahibi ve 25 yaşından aşağı olmayan vilâyet, sancak, kaza idare meclis üyelerinden şartları uygun olanların mebus atanması kabul edilmiştir (Madde 2-3). Buna göre bir vilâyetten Müslüman ve gayrimüslim kaç mebus istenmişse o vilâyetin kazalarındaki kaymakamlar ile sancak mutasarrıfları, mühürlü evrak içinde isimleri vilâyete gönderecek; burada bir tetkik meclisi kurularak mühürler açılacak ve idare meclisi tarafından yapılan seçim sonucu oy oranları yazılı şekilde Bâb-ı Âliye gönderilecektir (Madde 4). 20 daireye bölünen İstanbul'da ise "iki dereceli seçim" usûlü ile her daireden üye seçimine vekil olmak üzere 2'şer kişi istenilmiş, böylece halk öncelikle asıl mebus adaylarını seçecek olan kurul üyelerini (ikinci seçmenleri) seçmiş, bunlar da asıl mebusları seçmişlerdir. Bu kişilerde de vilâyetlerdeki benzer şekilde 25 yaşını aşmış emlak sahibi olmaları şartı aranmıştır (Madde 6).¹³

Seçimlerde adaylıklar kişiseldi, zira ülkede henüz siyasal bir parti bulunmamaktaydı. Seçimlerde dikkat çeken diğer bir husus da, anayasanın açık hükmüne rağmen seçilen parlamentonun dört yıl için değil sadece bir yıl için seçilmiş olmasıydı. Nitekim ilk Meclis-i Mebûsân bir yasama yılı faaliyette bulunarak dağılmış, arkasından ikinci yasama yılı için yeniden seçimler gerçekleşmiştir.¹⁴

Mebus seçimi için devlet, sancak esâsına göre 29 büyük bölgeye ayrılmıştır. Bunlar: Adana, Ankara, Aydın, Bağdat, Basra, Bosna ve Hersek, Cezâyir-i Bahr-i Sefid, Dersaadet (İstanbul), Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Girit, Halep, Hicaz, Hüdâvendigâr, İskodra, Konya, Kosova, Mamurâtülazîz, Selânik, Manastır, Sivas, Suriye, Trablusgarp, Trabzon, Tuna, Van, Yanya ve Yemen'dir. Bu bölgelerden 50.000 erkek nüfus için bir kişi olmak üzere toplam 120 kadar

¹² Ahmet Oğuz, *I. Meşrutîyet Meclis-i Umûmî'sinin Açılışı, İşleyişi ve Kapanması*, s. 92-95, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003; ayrıca Abdurrahman Şeref, *Tarihî Musâhabeleri*, Sadeleşüren Enver Koray, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1985, s. 172.

¹³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı, Sadaret Maruzatı, BO.A. Y.PRK...A 1/ 74. Bkz.Ek 1.*

¹⁴ Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 21.

mebus seçilmesi planlanmıştır.¹⁵ Ancak seçimler tamamlandığında anayasada belirtilen bu duruma aykırı bir tablo ortaya çıkmıştır. Örneğin Anadolu'da 162.148 erkek nüfusa bir mebus düşerken Afrika'da bu oran 505.000 nüfusa çıkmakta; Rumeli'de ise 82.882'ye düşmektedir. Dinî aidiyet açısından bakıldığında ise Müslümanların aleyhine bir dengesizlik söz konusudur: 133.367 Müslüman bir mebus seçebilirken; 107.557 Hristiyan bir ve 18.750 Yahudi bir mebus seçmiştir. Sonuçta bölgelerden seçilen mebus oranları nüfusu yansıtmamaktadır. Açıkçası Meclisin açılışında gayrimüslimleri memnun edecek avantajlar söz konusudur.¹⁶

Meclisin açılışından bir gün önce, 19 Mart 1877'de, 40 kişilik kontenjanına rağmen padişah tarafından âyân üyeliğine atanan, başkan da dahil, 27 kişinin adı açıklanmıştır. Başkanlığına Server Paşa'nın getirildiği bu üyelerin 21'i Müslüman diğerleri ise başka din ve mezheptendi. Bu üyelerin isimleri şöyledir: Server Paşa (reis), Mustafa Nuri Paşa, Rıza Paşa, Namık Paşa, Ahmet Paşa, Sami Paşa, Ârifi Paşa, Kabûli Paşa, Hâlet Paşa, Derviş Paşa, İbrahim Paşa, Ahmet Celal Paşa, Esat Paşa, Halil Efendi, Hacı Tahir Efendi, Tevfik Beyefendi, Rıza Efendi, Arif Efendi, Mihran Bey, Emin Efendi, Tahir Paşa, Marko Paşa, Emin Beyefendi, Lagofet Bey, Yorgaki Efendi, Daviçin Efendi ve Serviçin Efendi¹⁷. Adı açıklanan Âyân Meclisi üyelerine meclisin açılmasına az bir süre kala 5 kişi daha (Ethem Paşa, Halim Paşa, Müsürüs Paşa, Ahmet Hilmi Efendi, Kostaki Efendi) padişah tarafından eklenilmiş, böylece üye sayısı, reis de dahil, 32'ye çıkarılmıştır. Bunlardan 4'ü Rum, 2'si Ermeni, 1'i Bulgar, 1'i ise Yahudi olmak üzere 8 gayrimüslim, 24'ü ise Müslüman idi. Âyân üyelerinin en yaşlısı 80, en genci 40 yaşında olup âyânların yaş ortalaması 55 idi.¹⁸

Arabistan vilâyetlerinden gelen çeşitli din ve mezhepteki temsilcilerin yanında Anadolu ve Rumeli'den gelen Rum, Bulgar ve Arnavut temsilciler, ilk Osmanlı parlamentosunu oluşturmuşlardır. Mecliste, devletin hakim unsuru olan Müslümanların yanında; gayrimüslim unsurların, üstelik etnik oranlama yapılırsa Türk olmayan unsurların, hayli yüksek bir oranda temsil edilmesi dikkat çekmiştir. Bu ilginç görünümü sadece büyük devletlerin baskılarına değil, bürokrasinin geleneksel kozmopolit yapısına da dayanarak açıklamak

¹⁵ Karal, *age.*, s. 230-232. Meclis-i Mebûsân'da yer alması planlanan 120 üyenin 70'i Müslüman, 50'si gayrimüslim olacaktı. B. Sıtkı Baykal, yukarıda belirtilen vilâyetlere sonradan Tunus ve Mısır'ın da ilâve edildiğini ve Müslüman üye sayısının 80'e genel üye sayısının da 130'a çıkarıldığını gösterir bir kaynak sunmuştur. Baykal, "Birinci Meşrûtiyet'e Dâir Belgeler", *Belleten*, Cilt XXIV, Sayı 196, 1960, s. 614.

¹⁶ Oğuz, adı geçen tez, s. 96-97.

¹⁷ *Takvim-i Vakâyi*, № 1866, s. 2. *Ceride-i Havâdis*, № 3344, s. 1.

¹⁸ *Ceride-i Havâdis*, №3345, s. 2.

gerekmektedir. Tarihsel ve toplumsal temelini de göz önüne aldığımızda ilk Osmanlı parlamentosunun sınıfsal bir nitelikten çok, etnik bir renkliliğe sahip olması, çağdaş parlamentolara göre onun belirgin ve ayırt edici özelliğidir.¹⁹

Birinci Meclisin Açılışı ve Çalışmaları

28 Ekim 1876'da başlatılan seçim faaliyetleri tamamlandığında 69'u Müslüman ve 46'sı gayrimüslim 115 mebûsân ve 32 âyân üyelerinden oluşan Umûmî Meclis, Ahmet Vefik Efendi başkanlığında, 20 Mart 1877'de Dolmabahçe Sarayı'nda törenle açılmıştır.²⁰ Mart ayı başında toplanması kararlaştırıldığı hâlde, Umûmî Meclis'in 15-20 günlük gecikme nedeni, bu tarihe kadar üçte iki çoğunluğu sağlayacak mebusun İstanbul'a gelmemiş olmasındandır. Bu tarihte bile Bağdat, Basra, Yemen ve Trablusgarp gibi uzak bölgelerin üyelerinin İstanbul'a ulaşmamış olmalarına rağmen, üçte iki çoğunluk sağlandığı için, meclisin açılış töreni başlatılmıştır²¹. Topkapı Sarayı'ndan getirilen tahtın sağında vükelâ (kabine üyeleri), Mebûsân ve Âyân Meclisi üyeleri, Osmanlı ruhanî reisleri, Devlet Şûrâsı ve adliye erkânı; sol tarafında ise Şeyhülislâm, kazaskerler, diğer ilmiye erkânı ve ferikler yer almışlardır²². Başkâtip Sait Paşa tarafından okunan padişah nutkunda; "Umûmî Meclisin açılmasından duyulan memnuniyet, devlet idâresinde adâletin önemi, adaletin temini için devletin güne kadar yaptığı çalışma ve ıslahatlar, Kanûn-ı Esâsî'nin amaç ve faydaları, diğer bazı iç ve dış meseleler ile meclis gündemi" üzerinde durulmuştu.²³

Açılış töreninden sonra Âyânlar ve Mebuslar Ayasofya civarındaki eski Dârülfünûn binasında kendilerine ayrılan dairelerde çalışmalara başladılar. Âyân

¹⁹ İlber Ortaylı, "İlk Osmanlı Parlamentosu ve Millelerinin Temsili", *Makaleler I*, Ankara, 2000, s. 213-215. İlk Osmanlı Mebûsânı vilâyet temsilcilerinin oluşturduğu bir kurum olmasından dolayı daha çok mahallî meseleleri gündeme getirmişlerdir. Âyân ise yüksek rütbeli bürokrat ve askerlerden oluşan, bu yüzden daha genel meseleleri gündeme taşıyan bir topluluktur. Ortaylı, "İlk Osmanlı Parlamento Yapısında Eyâlet Meclislerinin Etkisi", *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976*, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1976, s. 440-442.

²⁰ Okandan, *age.*, s. 182. Zafer Toprak, "Meşrutiyet'te Seçimler ve Seçim Mevzuatı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 973-974. Ahmet Vefik Efendi, Meclis-i Mebûsân reisliğine açılıştan önce, 5 Şubat 1877'de, getirilmiştir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Cilt 2, Maarif Matbaası, 1940, s. 667. Mehmed Süreyya, *Siyâhi Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 225.

²¹ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi*, Cilt I, TBMM Yayınları, Ankara, 1997, s. 86.

²² Karal, *age.*, s. 232-233.

²³ BOA. *Yıldız Esas Evrak, Sadrazam Kamil Paşa Evrakı*, BOA. Y.EE 71/ 35. *Takvim-i Vakayi*, №1867, s. 1-3. Ceride-i Havadis, №3345, s. 1-2. Tam metin için ayrıca bkz. Hakkı Tark Us, *Meclis-i Mebûsân*, Cilt 1, İstanbul, 1940, ss. 7-10; Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, ss. 56-61.

toplantıları gizli, Mebuslar Meclisi toplantıları ise açıktı. Mebuslar genellikle vilâyet meclisleri üyeleri arasından seçildi. Bu nedenle memleketin eşrafını temsil eden varlıklı ve kültürlü, devletin genel problemlerine vakıf kimselerdi.²⁴ Âyanlar ve Mebûslar 20 Mart Salı günkü ilk içtimâ öncesi “Padişah hazretlerine ve vatanıma sadık kalacağıma, Kanûn-ı Esâsi hükümlerine ve bana verilmiş olan vazifeye bağlılıkla aksine hareket etmekten sakınacağıma yemin ederim” şeklinde ant içti.²⁵

Birinci Meclis-i Mebûsan’ın çalışmaları, 20 Mart’tan 28 Haziran 1877’ye kadar, üç ayı aşkın bir süre devam etti.²⁶ Bu devrede 56 oturum gerçekleşti.²⁷ Meclis-i Mebûsân, Cuma ve Pazar günleri tatil olmak üzere üç çeşit toplantıya sahne oldu. Birincisi; herkese açık olan “genel toplantılar”, ikincisi; dinleyicilerin alınmadığı “özel toplantılar”, üçüncüsü ise; sadece mebuslar ve yazmanların yer aldığı “gizli toplantılar” idi.²⁸ Meclisin birinci sürecinde hükümet tarafından getirilen teklifler ile kanun tasarıları incelenerek karara bağlandı. Bu tekliflerden en önemlileri; Karadağ’ın toprak talepleri, İstanbul Konferansı esasları ve Rusya’nın Osmanlı’ya savaş açması tebliğinin incelenmesi idi. En önemli kanun ve nizamla gelince; Meclis İç Nizamnâmesi, Vilâyetler Teşkilâtı Kanunu, İstanbul Belediye Kanunu, Vilâyetler Belediye Teşkilâtı Kanunu, Basın Kanunu, Sıkıyönetim Kanunu ve Bütçe Kanunu’ndan ibaretti²⁹.

Birinci Meclis-i Mebûsan’ın çalışma ve gayretleri, dünya kamuoyunda da şaşkınlıkla karşılandı. Osmanlıların çok geri kaldığı ve bu yüzden parlamenter sisteme intibak edemeyecekleri konusunda başlangıçta sahip oldukları genel kanaat sarsıldı. Örneğin *Times* gazetesi 14 Nisan tarihli sayısında: “Osmanlı memleketlerinde Meclis-i Mebûsan kurmanın, istenildiği gibi olamayacağı

²⁴ Karal, *age.*, s. 233-234.

²⁵ “Zât-ı hazret-i pâdişâhiye ve vatanıma sadâkat ve kânûn-ı esâsi ahkâmına ve uhdeme tevdi’ olunan vazifeye riâyete hilâfından mücânebet eyleyeceğime kasem ederim”, *Takvim-i Vakayi*, №1868, ş.1.

²⁶ *Takvim-i Vakayi*, №1867, s. 1; *Takvim-i Vakayi* №1940, s. 1; *Ceride-i Havadis*, №3345, s. 1; *Ceride-i Havadis*, №3433, s. 1.

²⁷ Ahmet Ali Gazel, “Birinci Meşrutiyet Parlamentosunda Parlamenter Denetim: İstizah (Gensoru), Meclis Araştırması, Meclis Soruşturması, Genel Görüşme”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, Bahar 2005, s. 269.

²⁸ Güneş, *age.*, s. 101-102. Üç buçuk aya yakın faaliyet gösteren Birinci Meclis-i Mebûsân, 50 toplantı, iki ay süren ikinci mecliste 93 Harbine kadar 30, harp esnasında ise 56 toplantı gerçekleştirmiştir. Tank Zafer Tunaya, “1876 Kânûn-ı Esâsîsi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, s. 33.

²⁹ Karal, *age.*, s. 235-236. Birinci Meclis-i Mebûsan içtimâları ve burada gerçekleşen müzâkereler, başta *Takvim-i Vakayi* olmak üzere gazetelerde günbegün yayınlanmıştır; *Takvim-i Vakayi*, №1868-1937; *Ceride-i Havadis*, №3346-3430.

sanılıyordu. Halbuki bunun tam aksi görüldü. Mebuslar, görüşülen konularda tam bilgiye sahip görünmekte ve çok eski zamanlardan beri mevcut bir meclis için iftihar vesilesi olacak surette iş görmekteydiler.” diyerek birinci meclisin çalışmalarını takdir etti.³⁰

İkinci Meclisin Yapısı ve Faaliyetleri

13 Aralık 1877’de başlayan Umûmî Meclis’in ikinci devresi, ikinci ayını tamamladığı 14 Şubat 1878 tarihine kadar sürdü.³¹ İkinci dönem milletvekilleri de seçim kanunu çıkmadığı için, aynen birincisinde olduğu gibi “Talimât-ı Muvakkate” ile seçildiler. Bu kez mebus sayısı daha da düştü; Âyân Meclisi 41, Mebuslar Meclisi 48’i Müslüman ve 37’si gayrimüslim olmak üzere 85 mebusan oluşturuldu. 4 Ocak 1878 tarihli bir belgede 32’si Müslüman ve 9’u gayrimüslim olmak üzere 41 kişilik ayan heyeti üyelerinin isimleri şu şekildedir: Ahmet Vefik Paşa, Halil Efendi, Mustafa Nuri Paşa, Namık Paşa, Server Paşa, İbrahim Paşa, Asım Paşa, Kemal Paşa, Edhem Paşa, Sami Paşa, Ahmed Celal Paşa, İrfan Paşa, Ahmet Paşa, Said Paşa, Müsürüs Paşa, Hayreddin Paşa, Ârifi Paşa, Hâlet Paşa, Derviş Paşa, Halim Paşa, Ahmed Esat Paşa, Tahir Efendi, Ahmed Hilmi Efendi, Bağdâdi Emin Efendi, Kamil Beyefendi, Rıza Efendi, Tevfik Beyefendi, Mihran Beyefendi, Ali Rıza Beyefendi, Lagofet Beyefendi, Tahir Paşa, Marko Paşa, Emin Beyefendi, Lebib Efendi, Kostaki Efendi, Mavrovini Efendi, Yorgaki Efendi, Daviçin Efendi, Serviçin Efendi, Kastro Efendi ve Kostantin Efendi.³² (Bkz. Tablo 1)

İlkinde olduğu gibi Başkâtip Sait Paşa tarafından okunan II. Abdülhamid’in açış nutkunda: “Kanûn-ı Esâsî’nin çok mükemmel surette işlenmesi ve tesir yapması devletimizin selâmeti için tek çaredir... Kanun ve siyâset meselelerinde gerçeği bulmak ve memleketin çıkarını sağlamak mebusların hürriyet ile fikirlerini bildirmelerine bağlıdır” sözlerinin ardından, savaş yıllarından dolayı birincisine göre daha sade bir açılış yapılan bu devrede 29 oturum gerçekleştirildi.³³ Tüm bunlara rağmen birincisinden daha şiddetli tartışmalara sahne olan İkinci Meclis-i Mebusan’ın ömrü daha kısa sürmüştür³⁴. Umûmî Meclisin ikinci devresinde, kanun tasarılarını inceleme işi bir kenara bırakılarak hükûmet icraâtı, harbin sevk ve idaresi konuları ele alınmıştır. Genel olarak ele

³⁰ Karal, *age.*, s. 237.

³¹ BOA. *İrade Dâbiliye*, BOA. *İ.DH.* 62137; BOA. *İ. DH.* 62262. *Ceride-i Havadis*, №3575, s. 1.

³² BOA. *Y. PRK. A.* 1/90.

³³ M. Abdulhaluk Çay, “1876 Meşrûtiyet Meclisi”, *Türk Kültürü*, Sayı 282, 1986, s. 11. Karal, s. 237-238. Nutkun tamamı için *Ceride-i Havadis*, №3575, s. 1.

³⁴ Okandan, *age.*, s. 188. ayrıca aynı yazarın *Anne Hukukun Tarihimizde Birinci Meşrûtiyet Devri*, s. 64.

alınan bu meseleler dışında Zabtiye Nazırı'nın Mecliste bulundurduğu casus ve savaş araç-gereçleriyle yüklü olduğu hâlde Ruslar tarafından el konulan Mersin vapuru meseleleri de İkinci Meclis'in gündemini oluşturmuştur.³⁵

Vilâyet	Müslüman	Gayrimüslim	Toplam
İstanbul	6	4	10
Edirne	2	6	8
Aydın	2	0	2
İşkodra	0	3	3
Ankara	2	1	3
Adana	2	0	2
Bosna	5	1	6
Bağdat	1	1	2
Cezâir-i B.Sefid	1	3	4
Bursa	2	2	4
Selanik	3	4	7
Suriye	3	1	4
Trablusgarp	2	0	2
Trabzon	2	1	3
Konya	2	1	3
Kastamonu	2	0	2
Kosova	5	4	9
Elazığ	1	0	1
Yanya	3	3	6
Tuna	2	2	4
Toplam	48	37	85

Tablo 1. Müslim ve Gayrimüslim Mebusların Vilâyetlere Göre Dağılımı³⁶

³⁵ Karal, *age.*, s. 238-239. Parlatentonun kapatılması ile ilgili bkz. Necdet Kurdakul, "Osmanlı Birinci Meclis-i Mebusan Üyeleri ve Meclisin Fesih Nedenleri", *Tarih ve Toplum*, Cilt XVI, Sayı 94, Ekim 1991, ss. 215-219.

³⁶ BOA. Y.PRK. A. 1 /90.

Sonuç

I. Meşrûtiyet'in sonunu Meclis-Hükûmet ilişkilerini iyiden iyiye bozan Rus Harbi getirmiştir.³⁷ 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin bütün cephelerde ağır bir bozgunla sonuçlanması üzerine savaşa devam veya barışı kabul etmek şıklarından birinin benimsenmesini görüşmek üzere Yıldız Sarayı'nda yapılan olağanüstü toplantıdaki bazı konuşmalar, II. Abdülhamid'i tedirgin etmiştir.³⁸ Sultan, 93 Felaketi'nin sebebi olarak gördüğü meclisi tatil etmiştir. 14 Şubat 1878'de Meclis-i Mebûsan toplantısında II. Abdülhamid'in Meclisin tatili hakkındaki iradesi okunmuş ve mebuslar dağılmıştır. Bu olay, ilk parlamenter sistemin sonu, bazı tarihçilere göre ise, İstibdat devrinin başlangıcı olmuştur.³⁹

Osmanlı Devleti'nde parlamenter sistemin lehinde olanların yanı sıra çeşitli yazı ve ifadelerle memnuniyetsizliğini belirtenler de az değildi. Örneğin, Sultan II. Abdülhamid mevcut şartlar içerisindeki bir parlamentodan rahatsız olduğunu hatıralarında şu şekilde ifade etmektedir: "Osmanlı ülkesi birçok ulusun bir araya gelmesinden oluşmuştur. Böyle bir ülkede meşrûtiyetin varlığı ülkenin asıl unsuru için zararlı olmuştur. İngiliz parlamentosunda bir Hintli, Afrikalı; Fransız parlamentosunda bir Cezayirli mebus var mı ki, Osmanlı parlamentosunda Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp ve Arap mebusu bulunsun..."⁴⁰

Parlamentonun kapatılması ile II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti, anayasal bir monarşi halini almıştır. Zira parlamentonun temel organı olan Meclis-i Mebûsan tatil edilmiş, mebuslar dağıtılmış ancak Âyân Meclisi ve Kanûn-ı Esâsi nazarî olarak yürürlükte kalmıştır. Her sene çıkartılmakta olan devlet salnâmelerinde âyân üyelerinin adları ve Kanûn-ı Esâsi tekrarlanmıştır. Öyle ki Meşrûtiyetin ikinci kez ilânından önce çıkartılmış olan son salnâmede üç âyânın adı kalmıştır. Bunlar eski Sadrâzam Sait Paşa, Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dâiresi üyesi İbrâhim Paşa ve Lagofet Bey'dir⁴¹. Sonuçta Âyânın varlığına

³⁷ Sina Akşin, "I. Meşrûtiyet Üzerine Bazı Düşünceler", *Uluslar arası Mithat Paşa Semineri*, s. 27. aynı yazarın, "Birinci Meşrûtiyet Meclis-i Mebûsan", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, 1970, s. 2.

³⁸ Mahmûd Celâleddin Paşa, *Mir'at-i Hakikat*, Cilt 3, Hazırlayan İsmet Miroğlu, İstanbul, 1983, s. 71.

³⁹ Necdet Hayta-Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara, s. 178-179.

⁴⁰ Yücel Özkaya, "1876 Meşrûtiyetinin Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Dünyada Yansımaları", *De la Révolution Française A la Turquie d'Atatürk*, s. 160.

⁴¹ Kurulacak olan parlamentoda da Sait Paşa Âyân Meclisinin başkanı olacak, İbrahim Paşa ve Lagofet Bey de yine Âyân üyeleri arasındaki yerlerini alacaklardır. *DS* 1326 (1908), s. 86-87.

rağmen Mebûsân'ın yokluğu Osmanlı'da parlamenter rejimin 1908'e kadar tatili anlamına gelmektedir.⁴²

Bazı tarihçilere göre parlamento zaten işlerliğini büyük ölçüde yitirmişti; o halde padişah çalışmayan, hiçbir işe yaramayan ve devletin önünde engel olmaya başlayan bir kurumu kaldırmakta haksız sayılmazdı. Bazılarına göre ise; bu parlamentonun özellikle ilk devresi son derece seviyeli ve kaliteli idi ki padişah, kendi iktidarına ters düşmesinden dolayı meclisi tatil etti. Sonuçta ilk Türk Parlamentosu çalışmaya devam etseydi elbette Osmanlı Devleti'nin dağılmasını engelleyemezdi; çünkü bu dağılma Osmanlı rejiminin işleyiş tarzından çok daha derin nedenlere dayanan bir süreçti. Ancak, sebebi her ne olursa olsun, Mebûsân Meclisi'nin 1878'de tatili, Türkiye'de demokrasi ve parlamenter sistemin varlığını en az 30 yıl ertelemiştir⁴³.

Kaynaklar

- ABDURRAHMAN ŞEREF (1985). *Tarih Musâhabeleri*, Sadeleştiren. Enver KORAY, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- AKARLI, Engin (1999). II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı, *Osmanlı*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- AKŞİN, Sina (1986). I. Meşrûtiyet Üzerine Bazı Düşünceler, *Uluslar Arası Mithat Paşa Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKŞİN, Sina (1970). Birinci Meşrûtiyet Meclis-i Mebûsânı, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Ankara.
- AYDIN, M. Akif (2001). Kânûn-ı Esâsî, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi* [BOA. İstanbul]. *Yıldız Perakende Evrakı, Sadâret Maruzatı* [Y. PRK A.], 1/74. [Bu Arşivde belgedeki ilk rakam Dosya ikinci rakam Gömlek numarasıdır.]; BOA Y.PRK.A, 1/90.

⁴² Bu tarihten itibaren devlet salnâmelerinde belirlenen protokol ile Sadrazam, Şeyhülislam ve Vükelâ Heyeti'nden sonra Âyân Heyeti'nin adı da zikredilmektedir ki, bu durumda Âyân üyelerinin memuriyetlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. DS 1295 (1878), s. 100-101; DS 1296 (1879), s. 43-44; DS 1297 (1880), s. 94-95; DS 1298 (1881), s. 101-102; DS 1301 (1884), s. 125-126; DS 1302 (1885), s. 147-148; DS 1303 (1886), s. 133-134; DS 1309 (1892), s. s. 152-153; DS 1312 (1894), s. 158-159; DS 1315 (1897), s. 110-111; DS 1319 (1901), s. 120-121; DS 1321 (1903), s. 134-135; DS 1322 (1904), s. 150-151; DS 1324 (1906), s. 180-181; DS 1325 (1907), s. 168-169; DS. 1326 (1908), s. 170-171. Nitekim Meclisin tatilinden sonra dahi Âyân Meclisi'ne atamalar devam etmiştir. Örneğin Nisan 1878'de Mavroyâni Efendi (BOA İ.DH. 62398), Mayıs 1878'de Sait Paşa (BOA İ.DH. 62535), Ekim 1878'de Tunuslu Hayreddin Paşa (BOA İ.DH. 63024), Kasım 1878'te Hürşid Paşa (BOA İ.DH. 63222), Nisan 1879'da Altunizâde İsmail Efendi (BOA İ.DH. 63694 ve BOA İ.DH. 63695), Aralık 1879'da Vecihi Paşazâde Kemal Paşa (BOA İ.DH. 64545) bunlardan bazılarıdır.

⁴³ François Georgeon, "II. Abdülhamid", *Osmanlı*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 273.

- BO.A. *Yıldız Esas Evrak* [Y.EE], 71/35.
- BO.A. *İrade Dâbiliye* [İ.DH], 62137, 62262, 62398, 62535, 63024, 63222, 63694, 63695, 64545.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı (1942). 93 Meşrûtiyeti, *Belleten*, Cilt VI, Sayı 21-22, 45-83.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı (1960). Birinci Meşrûtiyet'e Dâir Belgeler, *Belleten*, Cilt XXIV, Sayı 96, 601-636.
- BERKES, Niyazi (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul.
- Ceride-i Havâdis*, Sayılar: 3344, 3345, 3346, 3430, 3433, 3575.
- ÇAY, M. Abdulhaluk (1986). 1876 Meşrûtiyet Meclisi, *Türk Kültürü*, Sayı 282.
- DAVISON Roderic H. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, Cilt 2, Çev. O. AKINHAY, İstanbul.
- Devlet Salnâmeleri*: 1295 (1878); 1296 (1879); 1297 (1880); 1298 (1881); 1299 (1882); 1301 (1884); 1302 (1885); 1303 (1886); 1309 (1892); 1312 (1894); 1315 (1897); 1319 (1901); 1321 (1903); 1322 (1904); 1324 (1906); 1325 (1907); 1326 (1908).
- Düstûr*, Birinci Tertîb, Sene 1299/1882.
- GAZEL, Ahmet Ali (2005). Birinci Meşrutiyet Parlamentosunda Parlamenter Denetim: İstizah (Gensoru), Meclis Araştırması, Meclis Soruşturması, Genel Görüşme, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, Bahar.
- GEORGEON, François (1999). II. Abdülhamid, *Osmanlı*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- GÜNEŞ, İhsan (1997). *Türk Parlamento Tarihi*, Cilt I, TBMM Yayınları, Ankara.
- HANİOĞLU, M. Şükrü (2005). Meşrutiyet, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 29, İstanbul.
- HAYTA, Necdet-Uğur ÜNAL (2005). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- İNAL, İbnülemin Mahmur Kemal (1940). *Son Sadrazamlar*, Cilt 2, Maarif Matbaası, İstanbul.
- KARAL, E. Ziya (1988). *Osmanlı Tarihi*, Cilt VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KİLİ, Suna- A. Şeref GÖZÜBÜYÜK (1985). *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- KODAMAN, Bayram (1989). 1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi, *Doğustan Günümüze Büyük İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12, İstanbul.
- MEHMED SÜREYYA (1996). *Sicil-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KURDAKUL, Necdet (1991). Osmanlı Birinci Meclis-i Mebusan Üyeleri ve Meclisin Fesih Nedenleri, *Tarih ve Toplum*, Cilt XVI, Sayı 94, Ekim.
- MAHMÛD CELÂLEDDİN PAŞA (1983). *Mir'at-i Hakikat*, Cilt 3, Hazırlayan. İsmet MİROĞLU, İstanbul.
- OĞUZ, Ahmet (2003). *I. Meşrutiyet Meclis-i Umûmî'sinin Açılışı, İşleyişi ve Kapanması*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

- OKANDAN, Recai G. (1948). *Ämme Hukukununun Ana Hatları*, İstanbul.
- OKANDAN, Recai G. (1941). *Ämme Hukuku Taribimizde Birinci Meşrutiyet Devri*, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (2000). İlk Osmanlı Parlamentosu ve Milletlerinin Temsili, *Makaleler I*, Ankara.
- ORTAYLI, İlber (1976). İlk Osmanlı Parlamento Yapısında Eyâlet Meclislerinin Etkisi, *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976*, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.
- ÖZKAYA, Yücel (1990). 1876 Meşrutiyetinin Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Dünyada Yansımaları, *De la Révolution Française A la Turquie D'Atatürk*, İstanbul-Paris. *Takvîm-i Vakâyi*, Sayılar: 1866, 1867, 1868, 1937, 1940.
- TANÖR, Bülent (1985). Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOPRAK, Zafer (1985). Meşrutiyet'te Seçimler ve Seçim Mevzuatı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1985). 1876 Kânûn-ı Esâsîsi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- US, Hakkı Tanık (1940). *Meclis-i Mebûsân 1293 (1877)*, 2 Cilt, İstanbul.

EK 1

BOA. Y.PRK.A 1/74 [29 Ekim 1876'da Umûmî Meclis için gerekli esas ve iç nizamlar hazırlanana kadar azalarının seçim ve tayinine dair hazırlanan 7 maddelik "Geçici Talimat"]

Bu def'a itifâk-ı ârâ ile verilen karâr üzerine müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr u irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî mantûk-ı 'âlisine tevfikân Der-sa'âdet'te teşkil olunacak meclis-i 'umûminin iktizâ eden nizâmât-ı esâsiyye ve dâhiliyyesi bir taraftan tedkik ve tanzim olunmakta bulunduğundan anların husûl ve takarrürüne kadar bu seneye mahsûs olmak üzere meclis-i mezkûr a'zâsının sûret-i intihâb ve ta'yinine dâir ta'limât-ı muvakkatedir.

Birinci mâdde: Meclis-i 'umûmî başka başka iki hey'eti câmi' olup birisi sunûf-ı ahâlî tarafından usûlü üzere intihâb olunan vekillerden mürekkebdir. Bunun vezâifi ahkâm-ı şer-î şerife ve memleket ve milletün levâzım-ı hakikiyye-i meşrû'asına tevfikân tanzim ve te'sisi iktizâ eden kavânin ve nizâmât lâyhalarını müzâkere etmek ve devletin vâridât ve masârifâtı muvâzenesini tedkik ve cereyânına nezâret etmek husûslarından 'ibâret olup a'zâsının adedi bu senelik lâ-akall yüz yirmi nefer olacaktır. Meclis-i 'umûminin bu hey'etine meclis-i meb'ûsân denilir. Diğer taraf-ı devletten nasb olunan a'zâdan mürekkep olarak ânın vezâifi esâsiyyesi dahî meclis-i meb'ûsânda müzâkere ile karâr verilen maddeleri tekrâr tedkik ile ol-bâbda yapılacak nizâmât-ı mahsûsasında tahdid olunan şerâyite tevfikân bunları tasdik etmek veyâhud redd eylemek veyâ ta'dil ve tashih için yine meclis-i meb'ûsâna göndermek husûslarından 'ibârettir. Meclis-i 'umûminin bu hey'etine meclis-i a'yân tesmiye olunur.

İkinci mâdde: Meclis-i meb'ûsâna alınacak a'zânın sunûf-ı teb'a-i devlet-i 'aliyye tarafından intihâbı için lâzım gelen nizâmnâmeleri yapıp neşr olunacak ise de bu senelik vakit geçmemek için muvakkaten bir kâ'ide-i intihâbiyye tahsisi iktizâ cylediğine ve her vilâyet dâhiliinde bulunan merkez-i vilâyet ve livâ ve kazâların idâre meclisleri a'zâsı zâten intihâbı ahâlî ile mansûb oldukları cihetle merkez-i saltanatta yapılacak meclis-i meb'ûsân a'zâsının işbû meclis-i idâreler tarafından intihâbı bi'l-vâsita ahâlî cânibinden intihâb olunmuş hükmünde bulunacağına binâen taşralarca emr-i intihâb bu senelik işbû kâ'ideye tevfik kılınacaktır.

Üçüncü mâdde: Meclis-i meb'ûsâna intihâb olunacak a'zânın ber-mûceb-i hatt-ı hümâyûn âsâr ve harekâtı cümlelerin mevsûk ve mu'temedi olmak için şahıs ve zâtlarının beyn-en-nâs hiss-i sîret ve ahlâk ile ma'rûf ve muttasif ve devletin lisân-ı resmiyesine vâkıf olması ve sinnen yirmi beş yaşından aşağı bulunmaması ve müddet-i 'ömründe hiçbir cinâyetle veyâ politika cünhasıyla mahkûm olmaması ve memlekette az ve çok emlak sâhibi bulunması şerâyit-i esâsiyyeden olmağla sunûf-ı teb'a-i devlet-i 'aliyyeden bu evsâfi câmi' olan her şahsın meclis-i meb'ûsân a'zâlığına intihâb olunmağa salâhiyeti vardır ve fakat a'zâlığına intihâb olunacak zât bi'l-fi'il muvazzaf me'mûriyyet-i devletten olduğu ve kendisi intihâbı kabul ettiği hâlde terk-i me'mûriyyet etmesi lâzım gelir ve

şurası ma'lûm olmalıdır ki her vilâyetten intihâb olunacak meb'ûsân yalnız o vilâyetin veyâhud bir sınıf-ı ahâlinin meb'ûsânı olmayıp memâlik-i devlet-i 'aliyye 'umûm ahâlisinin meb'ûsânı olacaktır.

Dördüncü mâdde: Bu senelik her vilâyetten istenilecek a'zânın aded ve miktarı başkaca yapılan cetvelde gösterildiği vechile mu'ayyen olduğundan bir vilâyete merbû olan sancaklar dâhilinde ne kadar kazâ var ise anların ve merkez-i livâ meclisleriyle merkez-i vilâyet idâre meclislerinin intihâb-ı ahâli ile mansûb olan a'zâsı münferiden meclis-i meb'ûsân için a'zâ intihâb edeceklerdir. Şöyle ki bir vilâyetten meclis-i meb'ûsân için müslim ve gayr-i müslim kaç nefer a'zâ istenilmiş ise ânın için dâhil-i vilâyette bulunan kazâların kâim-makâmlarıyla evliye mutasarrıflarına melfûf sûret mücibince birer mektûb yazılıp me'âlinde vilâyetten meselâ müslim şu kadar ve gayr-i müslim şu kadar a'zâ istenilmiş olduğundan bahisle bunların sûret-i intihâbı ne vechile olacağı ta'rif olunacaktır. Ânın üzerine idâre meclisleri a'zâ-yı müntahabesinin her biri vilâyet dâhilinde olan ve hâl ve sıfatı üçüncü mâddenin ta'rifâtına muvâfık bulunan müslim ve gayr-i müslim zevâtın matlûb olan sınıf ve adede müsâvî her kimleri münâsib görürler ise me'mûriyyet-i mülkiyenin medhâli olmayarak isimlerini bir varakaya tahrîr ile zeylini imzâ veyâ temhîr edip ve bu varakayı bir zarf derûnuna vaz' ile üzerini mühürleyip kâim-makâma teslim edecek ve her kazâ meclis-i idâre a'zâsı tarafından bu vechile başka başka zarf derûnunda memhûran kâim-makâm ve livâ idâre meclisi a'zâları cânibinden mutasarrıfa verilecek evrâk zarflarının mühürleri açılmayarak vâli-i vilâyete gönderilecektir. Kazâ ve livâ meclislerinin evrâkı bu vechile merkez-i vilâyete gelip cem' olunduktan ve merkez-i vilâyet idâre meclisi a'zâsının dahî merkez-i vilâyet olan kazâ için bu kâ'de üzere re'yleri alındıktan sonra vâli-i vilâyetin riyâseti altında adedi on beş kişiyi tecâvüz etmemek üzere erkân-ı vilâyetten ve 'ulemâdan ve milel-i mevcûde rüesâ-yı rûhâniyesinden mürekkeb bir tedkik meclisi 'akdiyle orada evrâk-ı intihâbiyye zarflarının mühürleri güşâd olunarak mecâlis-i idâre tarafından intihâb evrâkına yazılmış olan zevât hakkındaki re'ylere ta'dâd ile vilâyetten istenilen a'zânın sınıf ve adedine müsâvî olmak üzere kaç neferin hakkında ekseriyyet-i ârâ hâsıl olmuş ise anların tercih olunarak ve şâyet bazı isimde ârânın müsâvâtı görülür ise anlar hakkında dahî kur'a çekilerek ta'yin edecek zevâta derhâl beyân-ı keyfiyyet olunacak ve evrâk-ı intihâbiyye dahî birinci sene şûrâ-yı devlette tedkik olunmak üzere başkaca takımıyla ve yapılacak cetvelıyla vâli-i vilâyet cânibinden bâb-ı 'âlîye gönderilecektir.

Beşinci mâdde: Meclis-i meb'ûsânın Der-sa'adette bidâyet-i teşekkülü Kânûn-ı evvel ibudâsında olmak üzere mukarrer ise de bu senelik ibtidâ-yı güşâdı Mart evâilinde olup müddet-i devâmı dahî lâ-akall üç ay olmak mukarrer bulunduğundan intihâb olunacak a'zânın başka başka tahrîrât-ı mahsûsa ile bu tarafa gönderilmeleri ve her birinin kaç re'y içinde ne mikdâr re'y ile tercih olduklarını mübeyyin yedlerine tedkik meclisi a'zâsının mührüyle birer mazbata verilmesi iktizâ eder.

Altıncı mâdde: Meclis-i meb'ûsâna Der-sa'adetten alınacak a'zânın intihâbı için nefis-i şehri ile mülhakâtı yirmi dâireye taksim olunarak her dâireden a'zâ intihâbına vekil olmak üzere ikişer zât istenilecektir. Binâen-'aleyh her dâirede o dâirenin mütehayyizân ahâlisinden mürekkeb birer komisyon teşkiliyle o dâire ahâlisinden ve teb'a-i devlet-i

'aliyyeden emlakâ mutasarrıf olan ve yirmi beş yaşını mütecâviz bulunan zükûr ahâlî mahalleleri i'tibârıyla ayrı ayrı da'vet olunarak meclis-i meb'ûsân için a'zâ intihâb etmek üzere taraflarından ikişer nefer vekil intihâb edeceklerinden herkes işbû vekâlete kimi intihâb edecek ise komisyonda tutulacak deftere kaydolunup hitâmında her kimin isminde ekseriyet hâsıl olmuş ise anlardan iki kişi vekâlete tercih ve ta'yîn olunacaktır. Yirmi dâireden bu vechile ta'yîn olunan vekiller devlet tarafından tahsis kılınacak bir mahalde ictimâ' ederek vilâyetlerde mecâlis-i idârenin icrâ edecekleri intihâb usûlüne tevfikân meclis-i meb'ûsâna istenilen a'zânın adedine müsâvi ve üçüncü mâddede muharrer ta'rifâta muvâfık bulunmak üzere her bir vekil Der-sa'âdet ahâlisinden kimleri tensib eder ise isimlerini bir varakaya tahrir ve zeylini imzâ veyâ temhîr edip ve bu varakayı bir zarf derûnuna vaz' ile mühürleyip bunlar takımıyla şehîr-emâneti tarafından şûrâ-yı devlete gönderilecek ve merkez-i vilâyâta câri olan usûl vechile evrâk-ı merkûme şûrâ-yı devlette bi't-tedkik isimlerinde ekseriyet hâsıl olan zevât tercih ile me'mûriyyetleri i'lân olunup yedlerine şahâdet-nâme verilecektir.

Yedinci mâdde: Meclis-i meb'ûsân a'zâsının her birine Der-sa'âdete yevm-i vürûdlarından i'tibâren şehriyye üçer bin kuruş verileceği ve taşralardan gelecek olanların 'avdet harc-i râhları tesviye olunacağı gibi mahallerinden Der-sa'âdete kadar masârif-i seferiyyeleri için dahî üçer bin kuruş aylık hesâbıyla ve mesâfe i'tibârıyla bir muvazzaf me'mûra nizâmen ne kadar harc-i râh verilmek lâzım gelir ise âna tevfikân bi'l-hesâb ol-mikdâr akçe mahalleri mal sandıklarından i'tâ kılınacaktır ve a'zâ-yı matlûbenin iki sülûsü Der-sa'âdetde ictimâ' etükte meclis-i meb'ûsân a'zâ-yı bâkiyyenin vürûduna bırakılmayıp bi'l-istizân sâdır olacak irâde-i seniyye mücibince meclis-i mezkûr hemen güşâd olunacaktır.

10 Şevvâl sene 1293. (29 Ekim 1876)

وہاں سے لے کر آج تک ہرگز نہیں ہوا ہے۔ اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔ اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔ اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔

اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔ اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔ اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔

اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔ اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔ اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔

اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔ اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔ اس لیے کہ اس وقت تک اس کی کوئی اور مثال نہیں مل سکتی ہے۔

EK 2

BOA. Yıldız Sadâret Evrâkı 1/90 [Ayân Meclisi'nin 41, Mebuslar Meclisi'nin 48'i Müslüman ve 37'si gayrimüslim olmak üzere 85 mebustan oluşturulduğunu gösterir 4 Ocak 1878 tarihli belge]

Ahmet Vefik Paşa Hazretleri
Halil Efendi Hazretleri
Mustafa Nuri Paşa Hazretleri
Namık Paşa Hazretleri
Server Paşa Hazretleri, Adliyye Nâzırı
İbrahim Paşa Hazretleri
Asım Paşa Hazretleri, Komiser
Kemal Paşa Hazretleri
Edhem Paşa Hazretleri
Sami Paşa Hazretleri
Ahmed Celal Paşa Hazretleri, İntihâb-ı Me'mûriyyet Komisyonu Reisi
İrfan Paşa Hazretleri
Ahmet Paşa Hazretleri, Varna'dan
Said Paşa Hazretleri, Hüdâvendigâr Vâlisi
Müsürüs Paşa Hazretleri, Londra Sefiri
Hayreddin Paşa Hazretleri
Ârifi Paşa Hazretleri, Pâris Sefiri
Derviş Paşa Hazretleri, Dâr-ı Şûrâ A'zâsından
Hâlet Paşa Hazretleri, Hicâz Vâlisi
Halim Paşa Hazretleri, Dâr-ı Şûrâ Reis-i Sânisî
Ahmed Esat Efendi Hazretleri, Rumeli Kazaskerlerinden
Tahir Efendi Hazretleri, Münecim Başî
Ahmed Hilmi Efendi Hazretleri, Anadolu Kazaskerlerinden ve İ. Me'mûriyyet Komisyonu A'zâsından
Bağdâdi Emin Efendi Hazretleri, İstanbul Payelilerinden
Kamil Beyefendi Hazretleri, Teşrîfât-ı 'Umûmiyye Nâzırı
Rıza Efendi Hazretleri
Tevfik Beyefendi Hazretleri

Mihran Beyefendi Hazretleri

Ali Rıza Beyefendi Hazretleri, Me'mûran 'Alemdağı'nda

Lagofet Beyefendi Hazretleri

Tahir Paşa Hazretleri, Ferikân-ı kirâmdan

Marko Paşa Hazretleri, Mekteb-i Tibbiyye Nâzırı

Emin Beyefendi Hazretleri, İntihâb-ı Me'mûriyyet Komisyonu A'zâsından

Lebib Efendi Hazretleri, Mahkeme-i Temyiz Reisi

Kostaki Efendi Hazretleri, İntihâb-ı Me'mûriyyet Komisyonu A'zâsından

Mavrovini Efendi Hazretleri

Yorgaki Efendi

Daviçin Efendi

Serviçin Efendi

Kastro Efendi

Kostantin Efendi

هڪندو عبدالحق مھتري

۱۰۰	۱۰۱	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۴	۱۰۵	۱۰۶	۱۰۷	۱۰۸	۱۰۹	۱۱۰	۱۱۱	۱۱۲	۱۱۳	۱۱۴	۱۱۵	۱۱۶	۱۱۷	۱۱۸	۱۱۹	۱۲۰	۱۲۱	۱۲۲	۱۲۳	۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰	۱۳۱	۱۳۲	۱۳۳	۱۳۴	۱۳۵	۱۳۶	۱۳۷	۱۳۸	۱۳۹	۱۴۰	۱۴۱	۱۴۲	۱۴۳	۱۴۴	۱۴۵	۱۴۶	۱۴۷	۱۴۸	۱۴۹	۱۵۰	۱۵۱	۱۵۲	۱۵۳	۱۵۴	۱۵۵	۱۵۶	۱۵۷	۱۵۸	۱۵۹	۱۶۰	۱۶۱	۱۶۲	۱۶۳	۱۶۴	۱۶۵	۱۶۶	۱۶۷	۱۶۸	۱۶۹	۱۷۰	۱۷۱	۱۷۲	۱۷۳	۱۷۴	۱۷۵	۱۷۶	۱۷۷	۱۷۸	۱۷۹	۱۸۰	۱۸۱	۱۸۲	۱۸۳	۱۸۴	۱۸۵	۱۸۶	۱۸۷	۱۸۸	۱۸۹	۱۹۰	۱۹۱	۱۹۲	۱۹۳	۱۹۴	۱۹۵	۱۹۶	۱۹۷	۱۹۸	۱۹۹	۲۰۰
۱۰۰	۱۰۱	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۴	۱۰۵	۱۰۶	۱۰۷	۱۰۸	۱۰۹	۱۱۰	۱۱۱	۱۱۲	۱۱۳	۱۱۴	۱۱۵	۱۱۶	۱۱۷	۱۱۸	۱۱۹	۱۲۰	۱۲۱	۱۲۲	۱۲۳	۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰	۱۳۱	۱۳۲	۱۳۳	۱۳۴	۱۳۵	۱۳۶	۱۳۷	۱۳۸	۱۳۹	۱۴۰	۱۴۱	۱۴۲	۱۴۳	۱۴۴	۱۴۵	۱۴۶	۱۴۷	۱۴۸	۱۴۹	۱۵۰	۱۵۱	۱۵۲	۱۵۳	۱۵۴	۱۵۵	۱۵۶	۱۵۷	۱۵۸	۱۵۹	۱۶۰	۱۶۱	۱۶۲	۱۶۳	۱۶۴	۱۶۵	۱۶۶	۱۶۷	۱۶۸	۱۶۹	۱۷۰	۱۷۱	۱۷۲	۱۷۳	۱۷۴	۱۷۵	۱۷۶	۱۷۷	۱۷۸	۱۷۹	۱۸۰	۱۸۱	۱۸۲	۱۸۳	۱۸۴	۱۸۵	۱۸۶	۱۸۷	۱۸۸	۱۸۹	۱۹۰	۱۹۱	۱۹۲	۱۹۳	۱۹۴	۱۹۵	۱۹۶	۱۹۷	۱۹۸	۱۹۹	۲۰۰
۱۰۰	۱۰۱	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۴	۱۰۵	۱۰۶	۱۰۷	۱۰۸	۱۰۹	۱۱۰	۱۱۱	۱۱۲	۱۱۳	۱۱۴	۱۱۵	۱۱۶	۱۱۷	۱۱۸	۱۱۹	۱۲۰	۱۲۱	۱۲۲	۱۲۳	۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰	۱۳۱	۱۳۲	۱۳۳	۱۳۴	۱۳۵	۱۳۶	۱۳۷	۱۳۸	۱۳۹	۱۴۰	۱۴۱	۱۴۲	۱۴۳	۱۴۴	۱۴۵	۱۴۶	۱۴۷	۱۴۸	۱۴۹	۱۵۰	۱۵۱	۱۵۲	۱۵۳	۱۵۴	۱۵۵	۱۵۶	۱۵۷	۱۵۸	۱۵۹	۱۶۰	۱۶۱	۱۶۲	۱۶۳	۱۶۴	۱۶۵	۱۶۶	۱۶۷	۱۶۸	۱۶۹	۱۷۰	۱۷۱	۱۷۲	۱۷۳	۱۷۴	۱۷۵	۱۷۶	۱۷۷	۱۷۸	۱۷۹	۱۸۰	۱۸۱	۱۸۲	۱۸۳	۱۸۴	۱۸۵	۱۸۶	۱۸۷	۱۸۸	۱۸۹	۱۹۰	۱۹۱	۱۹۲	۱۹۳	۱۹۴	۱۹۵	۱۹۶	۱۹۷	۱۹۸	۱۹۹	۲۰۰